
Recenzovaný článek

Balkánští džihádisté**Balkan Foreign Fighters****Věra Stojarová****Abstrakt**

Článek se zabývá problematikou rekrutování džihádistů z Balkánského poloostrova a zkoumá opatření, které vlády v daném regionu učinily k potlačení problému. Dosavadní výzkum naznačuje, že za bezprecedentním poklesem v počtu nově rekrutovaných džihádistů byly první ztráty ISIS, vyčerpání první vlny entusiastických rekrutů a návraty prvních zklamaných bojovníků domů, stejně jako změny ve veřejných politikách a veřejném diskursu (politickém narativu, narativu islámských komunit i v masmédiích).

Abstract

The article focuses on the issue of foreign fighters from the Balkan peninsula, and examines the measures that have been taken by governments in the region to combat it. The author asserts that the first ISIS losses and the thinning of the first wave of enthusiastic recruits accompanied with the first disillusioned returnees and changes in public policies and in public discourse (political narrative and narrative of Islamic communities, mass media) caused the unprecedented decline in the number of new recruits.

Klíčová slova: Albánie; Balkán; džihádisté; Bosna a Hercegovina; Kosovo.

Keywords: Albania; Balkan; Foreign Fighters; Bosnia and Herzegovina; Kosovo.

ÚVOD

Islamistický radikalismus stojí v posledních letech v centru pozornosti médií, expertů a akademiků, zabývajících se bezpečnostním rizikem, spjatým s tímto fenoménem. Setkáváme se tak často s výzkumem týkajícím se migrace a hrozbou plynoucí z nárůstu migrantů muslimského vyznání, i se studiemi analyzujícími import radikálních odnoží islámu na evropský kontinent. České akademické prostředí nabízí v tomto kontextu již několik publikací, nicméně textů zabývajících se balkánským regionem není mnoho,¹ byť autochtonní více než osmimilionová muslimská komunita v jihovýchodní Evropě představuje velmi zajímavou skupinu pro rekrutování zahraničních bojovníků a tudíž i pro samotný výzkum. Ty regiony Balkánu, které byly v nedávné minulosti zasaženy válkou, lze v dlouhodobé perspektivě považovat za oblast zvýšeného rizika, neboť zde je nemalý potenciál pro ozbrojené aktivity islamistických radikálů či jejich podporu. Státy a entity, kde je toto riziko dlouhodobě nejvyšší, jsou Bosna a Hercegovina (BaH), Kosovo, Albánie, Makedonie, vzhledem k regionu Sandžak i Srbsko a v menší míře i Černá Hora.

Cílem tohoto textu je charakterizovat problematiku balkánských džihádistů, diskutovat opatření proti islamistické radikalizaci obecně i konkrétní kroky, které státy regionu učinily. Jakou roli sehrála při rekrutování zahraničních bojovníků (sociální) média? Jakou roli měli při úspěchu či naopak neúspěchu rekrutování politických lídrů a předáci místních muslimských obcí? Ambicí článku je vysledovat různé aspekty diskurzivních příležitostí (kulturní kontext, masmédia a nová média, které přispívají k utváření veřejného diskurzu), jež jsou nedílnou součástí struktur příležitostí.

Článek představuje případovou studii, jejíž ambicí je představit problematiku balkánských džihádistů a opatření, které státy regionu učinily. Zabývá se všemi státy regionu západního Balkánu, nejvíce prostoru je věnováno státům, které byly fenoménem nejvíce postiženy. Z hlediska zdrojů se článek opírá jak o místní primární zdroje, sekundární zdroje anglo-amerického původu, tak i o rozhovory s místními experty v Sarajevu, Tiraně a Prištině.

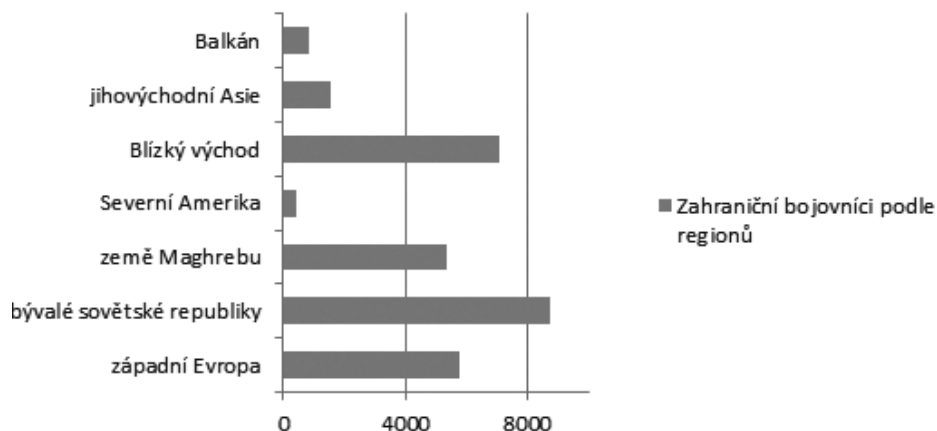
1 DŽIHÁDISTÉ Z BALKÁNU

V současné době je stále ještě věnována značná pozornost zapojení balkánských islamistických radikálů do blízkovýchodních konfliktů, resp. formací typu Islámského státu a Fronty *an-Nusrá* a rizikům, která mohou doprovázet návrat těchto bojovníků do svých domovských států. Situace je obdobná, jaká byla v případě mudžahedínů v bosenském

¹ Např. STOJAR, R. Islámský radikalismus a jeho násilné projevy v kontextu balkánského regionu. *Obrana a strategie* 1/2016.

konfliktu – přes veškeré snahy bezpečnostních služeb je velmi obtížné aktivní balkánské džihádisty identifikovat a tudíž i vést spolehlivou evidenci.²

ZAHRANIČNÍ BOJOVNÍCI PODLE REGIONŮ

Graf č. 1: Zahraniční bojovníci podle regionů. Zdroj: BARRETT, R. Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, *The Soufan Group* [online]. 2017. Dostupné z: <http://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/10/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017.pdf>.

Zahraniční bojovníci pochází zejména ze zemí Blízkého východu, bývalých sovětských republik, zemí Maghrebu a zemí západní Evropy; džihádistů z Balkánu je v absolutních číslech v porovnání s těmito regiony velmi poskrovnu. Podíváme-li se na odhadované počty zahraničních bojovníků na milion obyvatel v 22 evropských zemích v roce 2015, pak je na prvním místě Kosovo (125 bojovníků/mil. ob.), následované BaH (85), Belgií (42) a Albánií (30). Srbsko, respektive region Sandžak, je na 13. místě s 10 zahraničními bojovníky a Makedonie na 18. místě se 6 bojovníky na milion obyvatel. To je většinou výrazně méně ve srovnání např. s Dánskem, Švédskem a dalšími západoevropskými státy. Naproti tomu pořadí vyjádřené počtem zahraničních bojovníků na milion obyvatel muslimského vyznání klade Srbsko na 10. příčku, Bosnu na 11., Kosovo na 14., Albánii na 20. a Makedonii na 21. místo žebříčku. Vyjádřeno v absolutních číslech, nejpočetnějším zdrojem je Francie s 1910 bojovníky, následuje Německo s 915, Spojené království s 850 a Belgie s 528 bojovníky (stav k říjnu/listopadu 2017), což je stále méně než počty džihádistů z Balkánu.

² NEUMANN, P. *Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s* [online]. 2015 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://goo.gl/ZKwqOA>; CALL C. *How Kosovo Was Turned into Fertile Ground for ISIS*. *The New York Times* [online], 21 May 2016 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z <http://goo.gl/G2YuPk>.

hádistů, kteří se rekrutují z Ruské federace či arabských zemí. V arabských zemích je jich nejvíce: velké počty přicházejí jak z Blízkého východu, tak zemí Maghrebu.³ Černá Hora se v prvních žebříčcích vůbec nevyskytuje, nedávné údaje hovoří v absolutních číslech o 23 bojovnících⁴. Kosovský bezpečnostní expert Shpend Kursani tvrdí, že fenoménem zahraničních bojovníků byly nejvíce zasaženy země s nemuslimskou většinou.⁵ Nicméně v protikladu ke Kursaniho názoru je třeba upozornit, že v absolutních počtech nejvíce balkánských džihádistů pochází z oblastí s muslimskou většinou, tj. Kosova, Bosny a Hercegoviny, Albánie a srbského Sandžaku, přičemž obecně mezi regiony s největší rekrutací patří Maghreb a Blízký východ.

Soudržnost albánské diaspory, nedůvěra ve státní instituce, zkušenosti s praním špinavých peněz a s využíváním nelegálních dopravních cest přispívá k facilitaci rekrutace. Značné množství mladých Albánců slouží jako zásobárna radikálních nálad; experti uvádějí, že průměrný věk, v němž se islamističtí radikálové rozhodují pro cestu džihádu, je 25-26 let.⁶ Tito lidé prožili větší část svých životů po skončení konfliktu v Kosovu a Makedonii a mají tudíž méně důvodů k podpoře Západu. Je zajímavé, že někteří z Albánců, kteří se připojili k ISIS, absolvovala vzdělání v západních státech a má zkušenost se západním způsobem života, avšak podobně jako bojovníci z ostatních částí daného regionu se po návratu domů potýkali s nedostatkem příležitostí a nenašli adekvátní uplatnění ve společnosti.⁷ Izolovaní a marginalizovaní jedinci, kteří často nemají čistý trestní rejstřík a žijí v odlehlých oblastech, se stávají lehkým cílem pro rekrutaci. Jejich zranitelnost je dále posílena skutečností, že místní muslimské struktury dlouho váhají,

3 THE SOUFAN GROUP, *Foreign fighters. An updated assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq*, [online], 2015, [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: http://www.soufangroup.com/wp-content/uploads/2015/12/TSG_ForeignFightersUpdate_FINAL.pdf; BARRETT, R. Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, *The Soufan Group* [online]. 2017 [cit. 2017-01-12]. Dostupné z: <http://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/10/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017.pdf>

4 BALKANINSIGHT. Montenegro opens Probes into ISIS Fighters, Recruiters [online]. [cit. 2018-08-17]. Dostupné z <http://www.balkaninsight.com/en/article/montenegro-opens-new-probe-into-isis-fighters-recruiters-05-15-2018>.

5 KURSANI S. *Report Inquiring into the Causes and Consequences of Kosovo Citizens Involved as Foreign Fighters in Syria and Iraq*, Kosovo Centre for Security Studies 2015 [online]. [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: http://www.qkss.org/repository/docs/Report_inquiring_into_the_causes_and_consequences_of_Kosovo_citizens_involvement_as_foreign_fighters_in_Syria_and_Iraq_307708.pdf.

6 SAGEMAN, M., *Understanding Terror Network*. Pennsylvania: Pennpress 2004.

7 Sr. KURSANI. op. cit; SPAHIU, E. Ethnic Albanian foreign fighters and the Islamic state. *Terrorism Monitor* [online]. 2015, sv. 13, č. 10. Dostupné z: <http://www.refworld.org/docid/555d92834.html>; JAKUPI, R. – KELMENDI, V. *Women in Violent Extremism: Lessons learned from Kosovo*. Kosovo Centre for Security Studies [online]. 2017 [cit 2017-06-25]. Dostupné z: <http://www.qkss.org/en/Reports/Women-in-Violent-Extremism-Lessons-learned-from-Kosovo-841>

než na existenci radikálních buněk upozorní stát.⁸ Mnozí z Kosovanů, kteří se připojili k Islámskému státu, měli jen chabé povědomí o islámském právu a Kosovo nikdy předtím neopustili.⁹ Nízká úroveň vzdělání v odlehlých a zaostalých oblastech tak usnadňuje náboženskou a ideologickou manipulaci radikálními islamisty.¹⁰ Kosovo je jedinou zemí v daném regionu, jejíž obyvatelé i nadále potřebují víza pro vstup na území EU. Mladí Albánci se tak vydávají na Blízký východ či do Turecka, kde víza nepotřebují, a často končí v těch nejkonzervativnějších islámských školách.¹¹

Řada mešit, které nejsou pod kontrolou místních muslimských autorit, slouží jako podhoubí pro další indoktrinaci. Internet a sociální média přitom radikálům slouží k „probuzení“ balkánských muslimů a jejich „napojení“ na širší muslimskou komunitu. Radikální poselství se tak šíří způsoby, jež mohou být jen obtížně monitorovány či potlačeny. Jak upozornili Azinović a Jusić, podle některých posudků měl ISIS k počátku roku 2015 až 25.000 registrovaných účtů na Twitteru, z nichž bylo odesíláno průměrně 200.000 zpráv týdně.¹² To je bezprecedentní objem komunikace mezi frontou a zázemím, z něhož se rekrutují bojovníci, a většina policejních orgánů a zpravodajských služeb ve světě nemá technické kapacity k tomu, aby tuto komunikaci monitorovala, natož pak analyzovala. Bosna a Hercegovina není v tomto ohledu výjimkou.

Desítky balkánských džihádistů již zahynuly na bitevním poli a další desítky (možná až třetina z celkového počtu) se vrátily do zemí původu. Navrátilivší jsou prozatím zejména jedinci, kteří utrpěli deziluzi a jejichž očekávání se nenaplnila. Je však možné, že jsou mezi nimi i ideologicky přesvědčení jedinci, kteří dostali za úkol vrátit se domovského státu a vykonat konkrétní záměr, což může být i ozbrojený útok.

⁸ HIDE, E. *Assessment of risks on national security/ the capacity of state and society to react: Violent Extremism and Religious Radicalization in Albania*. Tirana: Albanian Institute for International Studies. 2015 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://www.aiis-albania.org/sites/default/files/Violent%20Extremism%20and%20%20Religious%20Radicalization%20in%20Albania.pdf>. AZINOVIĆ, V. – JUSIĆ, M., *The lure of the Syrian war: the foreign fighter's Bosnian contingent*. The Atlantic Initiative 2015 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: http://atlanticinitiative.org/images/THE_LURE_OF_THE_SYRIAN_WAR_THE_FOREIGN_FIGHTERS_BOSNIAN_CONTINGENT/The_Lure_of_the_Syrian_War_-_The_Foreign_Fighters_Bosnian_Contingent.pdf; DZIHIĆ, V. *Neuer Islamismus und islamische Radikalisierung am Balkan: Aktuelle Entwicklungen und Gefahrenpotentiale*. Arbeitspapier 8 7/2016. Austrian Institute for International Affairs [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: http://www.oii.ac.at/fileadmin/Unterlagen/Dateien/Publikationen/Arbeitspapiere/Arbeitspapier_Islamische_Radikalisierung_Balkan.pdf.

⁹ HOPKINS, V. – TRIEST, V. Exclusive: Kosovo's ISIS Recruits. In: *Prishtina Insight*, March 14, 2016 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://prishtinainsight.com/exclusive-kosovos-isis-recruits>

¹⁰ HIDE. op cit.

¹¹ QEHAJIA, F. – PERTESHI, S. – VRAJOLLI, M. *Mapping the state of play of institutional and community involvement in countering violent extremism in Kosovo*. Kosovo Centre for Security Studies 2017 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://www.qkss.org/en/Reports/Mapping-the-state-of-play-of-institutional-and-community-involvement-in-countering-violent-extremism-in-Kosovo-864>.

¹² AZINOVIĆ – JUSIĆ. op cit.

2 ISLÁMSKÁ SPOLEČENSTVÍ JAKO SPOLUTVŮRCE VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ

Religiozitu etnických Albánců omezuje množství sociálních a kulturních faktorů jejich zemi specifických. Riziko radikalizace v této převážně muslimské společnosti je proto minimální, stejně jako vyhlídky na jakoukoliv konfrontaci se Západem.¹³ Vlažný přístup Albánců k náboženství je často vyjadřován citátem z básně Pashko Vasy: „Náboženstvím Albánců je albánství.“ Kosovo i Albánie se ve svých ústavách prohlašují za sekulární státy, které jsou ve věci náboženské víry neutrální, a jejich představitelé trvale zdůrazňují, že jejich země nejsou země muslimské, nýbrž evropské, s muslimským i křesťanským obyvatelstvem.¹⁴ Co se týče vztahu k USA, které jsou globálně vnímány jako hlavní aktér konfliktů a napětí mezi islámským světem a ostatními zeměmi, je Albánie ze všech muslimských zemí nejvíce proamerická. I percepce západní Evropy je zde velice pozitivní. Tím samozřejmě není řečeno, že by v Albánii žádné radikální islamistické skupiny nebyly; pouze to, že jsou méně tolerované a bezpečnostní struktury jsou připraveny vůči nim zakročit. Ačkoliv podpora Západu a USA v důsledku nespokojenosti Kosovanů s politikou a ekonomickou situací poněkud poklesla, je stále velmi vysoká a dosahuje až 86 %.¹⁵

Boj proti importu islamistického radikalismu do Bosny a Hercegoviny oslabují přetrvávající konfliktní vtahy mezi zdejšími třemi státotvornými národy, dlouhodobé popírání zodpovědnosti ze strany islámského společenství a stereotypní líčení války v BaH jako střetu civilizací.¹⁶ Je obtížné bojovat proti islamistickému radikalismu v zemi, kde chybí jednotný narativ o minulosti a kde se nešetří obviněními z islamistického radikalismu za účelem diskreditace protivníků.¹⁷ Vzmeme-li islám jako primární referenční rámec, pak je to obtížné hovořit o islámské politice v Bosně; jsou-li v každodenním politickém diskurzu používány islámské symboly, pak je to za účelem dosažení národních bosňáckých (muslimských) politických cílů a nikoliv cílů islamistických.¹⁸

Co se týče veřejného diskurzu v Bosně a Hercegovině, pak import radikálního islámu znamenal schisma, a to jak pro muslimské společenství jako celek, tak pro Islámskou obec (*Islamska zajednica*, IZ), tj. náboženskou organizaci a politického aktéra, který po-

¹³ BASHKIM, B. Iseni. *National Identity, Islam and Politics in the Balkan*. Stuttgart: Akademie der Diözese Rottenburg-Stuttgart 2009.

¹⁴ JAZEXHI, O. Albania. In: NIELSEN, S. Jørgen (ed.). *Yearbook of Muslims in Europe*. Sv. 6. Leiden/Boston: Brill 2015.

¹⁵ Kosovo Centre for Security Studies, *Kosovo security barometer. Trends of perception towards Kosovo's Foreign Policy and Dialogue with Serbia*, 2017 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: http://www.qkss.org/repository/docs/barometri-dialogue-eng_967295.pdf

¹⁶ HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI. *Radikalne grupe na Balkanu: slušaj Vehabije Jašarevića*, Helsinški Bilten, 84/2011 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/HB-Br84.pdf>.

¹⁷ MERDJANOVA, I. *Rediscovering Umma. Muslims in the Balkans between Nationalism and Transnationalism*. Oxford: Oxford University Press 2013.

¹⁸ ALIBAŠIĆ, A. Bosnia and Herzegovina. In: CESARI, J. (ed). *The Oxford handbook of European Islam*. Oxford: Oxford University Press 2014.

máhal utvářet bosňackou národní identitu. Její bývalý vůdce Mustafa Cerić byl předním propagátorem bosňackého nacionalismu, IZ vybudoval od základů a učinil z organizace jednoho z hlavních hráčů v bosenské politice a společnosti. Vzhledem k poválečné situaci a náboženskému základu bosňacké identity neučinila tamní státní administrativa takové kroky, které by radikálním islamistům zabránilly se v zemi pevně uchytit. V roce 2012 byl velkým muftím jmenován Husein Kavazović.¹⁹ Mezi své priority zařadil podporu dialogu a nalezení společného základu sdíleného všemi třemi náboženskými společenstvími. IZ se pod novým vedením staví proti radikalismu jakéhokoliv typu, ať už islámského, katolického, pravoslavného, sekulárního či liberálního.²⁰

Podobná roztržka mezi liberálními muslimy a radikály byla evidentní ve veřejném diskursu v Kosovu. Ovšem Islámská obec v Kosovu (*Bashkësia Islame e Kosovës*, BIK) nikdy nedosáhla takového politického a sociálního statutu, jakému se těšil její protějšek v Bosně. Kursani tvrdí, že diskurzivní rozkol mezi liberály a extremisty byl využit jako zástěrka, za níž se schovávají jiné problémy v BIK, včetně mocenské kontroly nad aktivitami a financemi obce což následně poškodilo image BIK i islámského společenství.²¹

Je zajímavé sledovat, jak se u Albánců proměňuje vnímání albánských dobrovolníků v blízkovýchodních konfliktech. V letech 2012-2013 mainstreamová média tyto dobrovolníky převážně pozitivně hodnotila. Albánští bojovníci v Sýrii byli zobrazováni jako element, který s tyranským režimem svádí bitvu o demokracii (jako mučedníci, šahídi), čímž jsou ze sekulárního hlediska srovnatelní se svými předchůdci z Kosovské či Makedonské osvobozené armády a z náboženského hlediska s pravými sunnitskými válečníky, kteří bojovali proti šíitským heretikům, alavitům a nevěřícím. Tato percepce však neměla původ v radikálně islamistickém náhledu ani v protizápadním postoji. Byla zcela v souladu s postojem vlády Spojených států, která se v syrském konfliktu postavila proti Bašáru Asádovi. Od roku 2012 se z islámských center v Albánii šíří rozsáhlá propaganda a řada imámů apeluje na věřící, aby se vydali na cestu džihádu a do Sýrie. Od roku 2013 nic-

19 Viz ARBUTINA, Z. *Neuer religiöser Führer für Muslime in Bosnien*, 2013 [cit. 2017-09-10]. Dostupné z <http://www.dw.com/de/neuer-religi%C3%B6ser-f%C3%BChrer-f%C3%BCr-muslime-in-bosnien/a-16318405>

20 ISLAMSKA ZAJEDNICA U BOSNI I HERCEGOVINI. *Nacrt platforme Islamske zajednice u BiH za dijalog* [online]. 2015 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://vijecemuftija.islamskazajednica.ba/index.php/2015-12-08-13-41-32/fetve-i-rezolucije/156-nacrt-platforme-islamske-zajednice-u-bih-za-dijalog>

21 Sr. JUREKOVIĆ. op. cit; DZIHIC, V. *Neuer Islamismus und islamische Radikalisierung am Balkan: Aktuelle Entwicklungen und Gefahrenpotentiale*. Arbeitspapier 8 7/2016. Austrian Institute for International Affairs [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: http://www.oiiip.ac.at/fileadmin/Unterlagen/Dateien/Publikationen/Arbeitspapiere/Arbeitspapier_Islamische_Radikalisierung_Balkan.pdf; KURSANI S. *Report Inquiring into the Causes and Consequences of Kosovo Citizens Involved as Foreign Fighters in Syria and Iraq*, Kosovar Centre for Security Studies 2015 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: http://www.qkss.org/repository/docs/Report_inquiring_into_the_causes_and_consequences_of_Kosovo_citizens_involvement_as_foreign_fighters_in_Syria_and_Iraq_307708.pdf; INTERNATIONAL CRISIS GROUP. *Bosnia's Dangerous Tango: Islam and Nationalism*. Europe Briefing N°70 Sarajevo/Brussels, 26 February 2013 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/bosnias-dangerous-tango-islam-and-nationalism.pdf>; ZAIMI G. *Religious radicalization and violent Islamist extremism in Albania, Macedonia and Kosovo*, 2017 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://www.dsps.unifi.it/upload/sub/zaimi-religious-radicalization-and-violent-islamist.pdf>

méně podpora těmto aktivitám postupně klesla a začaly převažovat kritické názory spolu s vědomím, že v Sýrii jsou aktivní stovky albánských dobrovolníků z Albánie, Kosova a Makedonie. Zapojení těchto bojovníků do Islámského státu a Fronty *an-Nusrá* bylo často doprovázeno slovními útoky proti sekulárnímu Západu a později i proti sekulárnímu albánskému politickému establišmentu, což vedlo k zásadnímu přehodnocení dosud zastávaných postojů. Namísto idealizace se důraz přesunul na rizika, které tyto aktivity obnášejí pro společnost, a na neslučitelnost džihádismu s tradičním albánstvím.²²

Ve stejné době podnikla úřední moc a kosovská vláda razantní opatření proti místním džihádistům a džihádistické propagandě a oznámila, že Albánci zapojení do zahraničního džihádu budou zbaveni občanství. Následně byly zadrženy desítky občanů, ať už kvůli svým vazbám na islamistické aktivity či zapojení do konfliktu v Sýrii. Islámská obec v Kosovu následně v médiích odrazovala kosovskou mládež od účasti v syrském konfliktu. Salafistický imám Ahmed Kalaja, který byl jedním z nejsilnějších zastánců účasti Albánců v syrském konfliktu a jehož mešita byla mezi prvními, které zorganizovaly veřejné modlitby a uspořádaly sbírku na podporu albánských džihádistů vydávajících se do Sýrie, prohlásil, že cesta džihádu je uzavřena pro ty, kdo nerespektovali tradice klanu tím, že si nevyžádali souhlas svých rodin.²³

3 STÁT MEZI UMÍRNĚNÝM A RADIKÁLNÍM ISLÁMEM

Džihádisté postavili balkánské státy před novou výzvou. Všechny země západního Balkánu, jimiž se zabývá tento text (Albánie, BaH, Kosovo, Makedonie, Černá Hora a Srbsko) zavedly v roce 2014 do svých trestních zákoníků paragrafy postihující občany, kteří se vydají bojovat do zahraničí. V Kosovu se vláda zaměřila na zatýkání imámů a během krátké doby bylo zatčeno více než 130 osob.²⁴ Podobně i sousední Albánie a Srbsko přijaly novou legislativu, kterou postupně uvádějí do praxe. Kosovo zakročilo jak proti náborářům, tak navrátilcům bojovníkům (obvinění vycházející z přijaté legislativy), zatímco Albánie se omezila na opatření proti náborářům, neboť většina navrátilců opustila zemi před

²² JAZEXHI, op cit.

²³ JAZEXHI, op cit.

²⁴ MEJDINI, F. Drop in Albanian ISIS fighters reflects low demand. *Balkan Insight*, 11 August 2016 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/the-decline-of-albanians-fighting-with-isis-related-mostly-with-low-demand-08-11-2016>. K.T. Kosovo foreign fighters. Dealing with consequences not causes. *European Western Balkans*, 21 March 2017 [cit. 2018-01-11]. Dostupné z: <https://europeanwesternbalkans.com/2017/03/21/kosovo-foreign-fighters-dealing-with-consequences-not-causes/>; KNUDSEN, R.A. *Radicalization and foreign fighters in Kosovo context. An analysis of international media coverage of the phenomena*, Norwegian Institute of International Affairs 2017 [cit. 2017-01-12]. Dostupné z: https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2442205/NUPI_Working_Paper_875_Knudsen.pdf?sequence=2&isAllowed=y. OFFICE OF THE PRIME MINISTER, REPUBLIC OF KOSOVO, *Strategy on Prevention of Violent Extremism and Radicalism Leading to Terrorism 2015–2020*, 2015 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/STRATEGY_parandalim_-_ENG.pdf

tím, než byl přijat zákon proti účasti v zahraničních konfliktech. V boji proti terorismu a radikalismu uplatňují všechny země jak tvrdé, tak měkké přístupy,²⁵ přičemž zasahují primárně proti náborářům, uskutečňují ale i akční plány k reintegraci navrátilých bojovníků a k odrazení potenciálních rekrutů (snaha o získání všech mešit pod jurisdikci islámských společenství a spolupráce na reintegraci s islámskými společenstvími). Bosna a Hercegovina čelí specifickým problémům s koordinací, které jsou způsobeny jedinečným ústavněprávním uspořádáním země.²⁶ Bosňácké politické elity a islámská obec uznaly existenci hrozby až po teroristických útocích ve Zvorniku a Sarajevu v roce 2015.²⁷ Od té doby bylo několik občanů BaH zatknuto pro svou účast v boji ISIS. Kromě vlastních politik se balkánské země dohodly, že budou s problémem bojovat na regionální úrovni a státy přijaly i další opatření.²⁸ Několik zahraničních organizací bylo vykázáno a další se střetávají se zvýšenou ostražitostí místních orgánů. I přes tyto snahy desítky náboženských center a společenství na Balkáně operují mimo dohled oficiálního hlavního proudu islámu. Na internetu i nadále fungují propagandistické kanály v místních jazycích, proti nimž místní úřady prakticky nemohou zasáhnout, protože tyto kanály jsou umístěny na hostitelských serverech mimo Evropu.

Zprávy Albánského institutu mezinárodních studií ukazují, že rekrutování albánských bojovníků pro ISIS v Sýrii a Iráku bylo nejúspěšnější v roce 2014, kdy z Albánie odcestovalo 90–150 osob. O rok později to nebyl skoro nikdo.²⁹ Podobná pozorování jsou hlášena z Bosny a Hercegoviny a téměř celého regionu: počátkem roku 2016 se odjezdy do Sýrie prakticky zastavily. Výjimkou je Makedonie - kvůli mnohaměsíční vnitropolitické krizi stát nebyl schopen vypořádat se s nedostatky ve vynucování práva a počet džihádistů vzrostl

²⁵ Konceptualizaci lze nalézt např. v HOEFT G. „*Soft*“ approaches to counter terrorism: an exploration of the benefits of deradicalisation programs. International Institute for Counter-Terrorism, Herzliya. 2015 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <https://www.ict.org.il/UserFiles/ICT-Soft-Approaches-to-CT-Hoeft.pdf>; LAMALLARI, B. *Dealing with Returning Foreign Fighters*, DGAP 2016 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: https://dgap.org/sites/default/files/article_downloads/open_society_foundation_dealing_with_returning_foreign_fighters.pdf; LIKMETÄ, E. On terrorism and legal response in Albania. *Academic Journal of Business, Administration, Law and Social Sciences*. Sv. 1, č. 2. 2015 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://iipcl.org/wp-content/uploads/2015/07/Ajbals-all-2-fq-48-57.pdf>

²⁶ WITHER, J. K.. Salafi-Jihadists: a Threat to the Western Balkans? In: EJDUS, F. – JUREKOVIĆ, P. *Violent Extremism in the Western Balkans*. National Defence Academy Austria 2016.

²⁷ BEĆIREVIĆ, E. Islamic Radicalism in Bosnia and Herzegovina'. In: EJDUS, F. – JUREKOVIĆ, P. *Violent Extremism in the Western Balkans*. National Defence Academy Austria 2016; BEĆIREVIĆ, E. *Salafism vs. Moderate Islam. A Rhetorical Fight for the Hearts and Minds of Bosnian Muslims*. Sarajevo 2016 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: http://www.atlantskainicijativa.org/bos/images/2015/dokumenti_i_publikacije/Salafism_vs._moderate_islam-web.pdf; AZINOVIĆ, V. *Bosnia and Herzegovina and the Nexus with Islamist Extremism*. Sarajevo 2015 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://www.democratizationpolicy.org/pdf/AI%20DPC%20BiH%20Security%20Risk%20Analysis%20Paper%20Series%205%20BiH%20and%20the%20Nexus%20with%20Islamist%20Extremism.pdf>

²⁸ COUNCIL OF EUROPE. COMMITTEE OF EXPERTS ON TERRORISM. 2014. *Profiles of counter-terrorist activity*. Albania [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064102e>; COUNTER EXTREMISM PROJECT. *Bosnia & Herzegovina: Extremism & Counter-Extremism*, 2017 [cit. 2017-06-25]. Dostupné z: https://www.counterextremism.com/sites/default/files/country_pdf/BA-04282017.pdf

²⁹ HIDE. op cit.

nebývalou měrou z pouhých 12 v roce 2015 na 140 v roce 2017.³⁰ Schválená legislativa a opatření proti rekrutování zahraničních bojovníků, změny ve veřejném diskursu (v masmédiích, politickém narativu i v narativu islámských obcí) spolu s prvními ztrátami ISIS a vyčerpání první vlny entusiastických rekrutů, návraty prvních rozčarovaných bojovníků – to vše způsobilo výrazný pokles v počtu nově rekrutovaných džihádistů. I nadále jsme svědky toho, že masová média jsou schopna šířit poselství a měnit veřejný diskurz lépe než sociální média. V budoucnosti však tomu tak nutně být nemusí. Sociální média umožňují bezplatnou komunikaci bez ohledu na hranice a ISIS využívá řadu aplikací sociálních sítí – včetně Facebooku, Instagramu, YouTube, Tumbleru a především Twitteru – k rekrutování nových bojovníků a podněcování útoků po celém světě. Ještě důležitější je, že co se týče přístupnosti a finanční dostupnosti internetu, Kosovo a Balkán patří mezi nejlépe připojené země v Evropě. Pokud tedy státní orgány do nejbližších míst často neproniknou, internet a revoluční ideje džihádu takový problém nemají. ISIS se podařilo zaujmout publikum po celém světě lépe než kterékoliv jiné podobné organizaci; získává legitimizaci mezi zranitelnými částmi společnosti, kde se zaměřuje na radikalizaci a rekrutování.³¹ Bojovníci, kteří se vracejí se záměrem zaútočit v zemi svého původu, představují závažnou hrozbu nejen na Balkáně, ale po celém evropském kontinentu. Experti se shodují, že reintegrace těchto zahraničních bojovníků do společnosti je zásadní. Jeden z klíčových aspektů problému je, že tito jedinci často trpí symptomy posttraumatické stresové poruchy či jiných psychických poruch. Byť jsou zklamáni, nemusí být pro ně snadné svá extremistická přesvědčení opustit. Prioritou státu musí být tedy deradikalizace, experti však zdůrazňují, že se tak nesmí činit represí – represivní politiky radikalizaci jen posilují. Namísto represe je potřeba provádět politiku nevměšování se, která dokáže využít pocitu deziluze mezi navrátilivšími se bojovníky. Ovšem ti, kteří se iluzí nezbaví, představují obtížnou skupinu, neboť extrémní ideje šíří i ve vězení.³² Důkladný přístup k problému vyžaduje zapojení médií, akademických institucí i náboženské obce, zejména pak konzervativních muslimů a jejich imámů.³³

Co se islámského vzdělávání v regionu týče, první fakulta islámských věd byla otevřena v Sarajevu již v roce 1977 – byl to mj. důsledek účasti Jugoslávie v Hnutí nezúčastněných zemí. Další soukromé náboženské školy přišly do regionu až s pádem komunismu. Fakulta islámských studií v Kosovu byla založena v roce 1992, ve Skopje pak v roce 1997, zatímco Albánie založila svou univerzitu *Beder* až v roce 2011. *Beder* paradoxně vzešel z iniciativy

³⁰ Srv. BARRETT 2017 a THE SOUFAN GROUP 2015.

³¹ K.T. Kosovo foreign fighters. Dealing with consequences not causes. *European Western Balkans*, 21 March 2017 [cit. 2018-01-11]. Dostupné z: <https://europeanwesternbalkans.com/2017/03/21/kosovo-foreign-fighters-dealing-with-consequences-not-causes/>. TIANLU, Q. – YANG, C. J. – CHAN B. – HAO, C. C.. *Terrorism of the Islamic state: Social media strategies*. The Wilberforce Society 2016 [cit. 2018-01-12]. Dostupné z: <http://thewilberforcesociety.co.uk/wp-content/uploads/2016/02/Wilberforce-Society-Social-Media-IS-Paper.pdf>. Srv. publikace Mezinárodního centra pro studium radikalizace a politického násilí dostupné na: <http://icsr.info/category/publications/>.

³² Neformální rozhovory s Ebi Spahiu, Enri Hide a Shpend Kursani, bezpečnostními experty, kteří vedli rozhovory s navrátilivšími zahraničními bojovníky a muslimskými autoritami. Bělehrad, listopad 2015 a Tirana, červen 2016.

³³ KURSANI. op cit.

sociálnědemokratické vlády, která se snažila zabránit šíření radikálního islamismu v Albánii a tím zachovat pojetí tradičního albánského islámu. I vzdělávání na nižších stupních se v Albánii liší. Náboženská výchovu v zemi monopolizovaly Gülenovy „sekulární soukromé školy“, které působí jako účinná protiváha konzervativnějším organizacím, které přišly do země s podporou arabských států.³⁴ Situace zde je tedy poněkud odlišná než v Bosně a Hercegovině, kde byly vzdělávací instituce založeny primárně díky prostředkům ze Saudské Arábie, Iránu a Erdoğanova Turecka.

ZÁVĚR

Vyjádřeno poměrem na jednoho obyvatele jsou počty zahraničních bojovníků z Kosova, Bosny a Albánie vysoké v poměru k západní Evropě, v kontextu muslimské populace jsou ale nízké. Je nutno zdůraznit, že radikální islamisté se většinou rekrutují ze západních společností, nikoliv z Balkánu. Vyjádřeno absolutními čísly jsou balkánské země za Francií, Spojeným královstvím Velké Británie a Severního Irsku, Belgií, Ruskou federací a Tuniskem. Počty zahraničních bojovníků ze zbývajících dvou zemí, které mají proporcčně velkou muslimskou populaci – Bulharska a Makedonie – byly v roce 2015 zanedbatelné, ovšem mnohaměsíční politická krize v Makedonii v roce 2017 přispěla k nárůstu zahraničních bojovníků.

Jako svou motivaci zahraniční bojovníci často uvádějí náboženskou povinnost pomáhat souvěrcům-muslimům, přičemž jejich povědomí o islámu je ve skutečnosti nízké: motivace zůstávají osobní, nejsou ideologické či politické. Socioekonomické podmínky (nezaměstnanost, nízká úroveň vzdělání v odlehlých oblastech) jsou příčinou úspěšné indoktrinace, a opomíjené skupiny jsou nejvíce vystaveny riziku radikalizace. Alespoň jedna třetina džihádistů z balkánských zemí má záznam v trestním rejstříku; ekonomická recese v Evropě měla za následek návrat balkánských gastarbeitřů z Řecka a Itálie do nejistých podmínek domovských zemí.

Všechny balkánské země jsou si vědomy potenciálního rizika a všechny zavedly zákazy, zatýkaly, obžalovávaly a trestně stíhaly osoby zodpovědné za rekrutování zahraničních bojovníků. Balkánské země se snaží kombinovat měkký a tvrdý přístup: zatýkají náboráře, přijímají zákony trestající džihádisty a spouštějí akční plány na reintegraci bojovníků po návratu do vlasti. Vzhledem ke skutečnosti, že většina těchto programů je financována ze zahraničí, lze od americké Trumpovy administrativy očekávat tvrdší linii, popřípadě může dojít k přeorientování na finanční toky z EU, která preferuje kombinovaný přístup. V uplynulých třech letech (2015-2017) se rekrutace zpomalila. Jde nejspíše o důsledek zintenzivněného úsilí trestně stíhat aspirující džihádisty a navrátilce ze Sýrie a Iráku, změn ve veřejném diskurzu (v masmédiích, v politickém narativu i v narativu islámských obcí) jakož i vývoje, který se odehrál na územích pod kontrolou ISIS, vyčerpání první vlny entusiastických rekrutů a návratů prvních rozčarovanych bojovníků.

³⁴ BLUMI, I. – KRASNIQI, G. Albanians' Islam. In: CESARI, J. (ed). *The Oxford Handbook of European Islam*. Oxford: Oxford University Press 2014.

Všechny státy v regionu přijaly opatření proti radikalizaci, vymýcení extremismu však nelze docílit bez spolupráce s místními muslimskými autoritami. Tento záměr ztěžuje skutečnost, že radikální islám je příživován náboženskými extremisty, kteří jsou mimo dosah místních islámských komunit. Sociální média a internet jsou využívány k úspěšné radikalizaci marginalizovaných společenských skupin toužících po sounáležitosti, přičemž je zpochybňován tradiční umírněný balkánský islám a demokracie je odmítána jako neislámská hodnota.

Radikalizace dorazila do Kosova i Albánie později než do BaH a albánské entity měly i z tohoto důvodu boj proti tomuto fenoménu džihádismu relativně snazší. Albánská identita na rozdíl od bosňácké není přímo svázaná s islámem, naopak je zde silně akcentovaná religiózní diverzita albánského etnika. Bosenský případ je složitější: bosňácká a muslimská identita se do jisté míry překrývají, dlouhý válečný konflikt zde zanechal svou specifickou stopu a tamní společnosti stále chybí pocit jednoty. Albánie je jedinou zemí, kde vzdělávání na nižších stupních monopolizovaly Gülenovy „sekulární soukromé školy“, na rozdíl od ostatních zemí v regionu, kde byly vzdělávací instituce založeny díky prostředkům z radikálněji orientovaných regionů.

Struktura příležitostí pro šíření radikálního islamismu v celém regionu zůstává velmi příznivá. Geografická blízkost balkánského regionu k regionu působnosti ISIS či jeho nástupců, pozice na okraji Evropy, křehký právní systém a špatné socioekonomické podmínky – to všechno jsou faktory, které činí z oblasti nadále potenciálně živnou půdu pro rekrutování zahraničních bojovníků a radikalismus. Albánie byla ve svých opatřeních proti tomuto fenoménu relativně úspěšná; Kosovo, Makedonie a Bosna a Hercegovina v tomto ohledu zaostávají, zejména proto, že jim chybí ucelený národní a náboženský narativ. Veřejné politiky se musejí potkat s jednotným přístupem islámských obcí, aby bylo možné deklarovat jednotu v rozmanitosti a vytvořit most mezi civilizacemi – k tomu však prozatím nedošlo.

Tento článek vznikl v rámci projektu SIVARBAL, který je financovaný Ministerstvem obrany České Republiky.

Autor: *Ph.Dr. Věra Stojarová, Ph.D., nar. 1978. Je absolventkou Univerzity Palackého (2002) a Masarykovy university (2006). V současné době pracuje, jako vědecký pracovník na katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy university, kde se zaměřuje na bezpečnost západního Balkánu. Je autorkou několika monografií a odborných článků se zaměřením na extremismus a radikalismus v areálu západního Balkánu.*

Jak citovat: STOJAROVÁ Věra. Balkánští džihádisté. *Vojenské rozhledy*. 2018, 27 (3), 63-74. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.